

RESSENYES COLLECTIVES

Selecció d'edicions i d'estudis lul·lians (2011-2014)

MARIBEL RIPOLL PERELLÓ

Universitat de les Illes Balears, Departament de Filologia Catalana

ripollmaribel@gmail.com

1. LLULL (2011): Ramon Llull, *Disputa entre la fe i l'enteniment*, ed. Josep Bataïlla i Alexander Fidora, Turnhout – Santa Coloma de Queralt: Brepols – Obrador Edendum – Publicacions URV; «Traducció de l'Obra Llatina de Ramon Llull» 3.
2. LLULL (2011): Ramon Llull, *Blaquerna*, trad. Jana Balacciu Matei; pr. Joan Santanach i Suñol, Bucarest: Editura Meronia; «Biblioteca de Cultură Catalană», 379 p.
3. LLULL (2011): Ramon Llull, *Arte de Derecho*, trad. Pedro Ramis Serra i Rafael Ramis Barceló; intr. Rafael Ramis Barceló, Universidad Carlos III de Madrid, 178 p.
4. LLULL (2011): Ramon Llull, *Ramon Llull: From the Ars Magna to Artificial Intelligence*, ed. Alexander Fidora i Carles Sierra, Barcelona: IIIA-CSIC.
5. HAMES (2011): Harvey Hames, «Com i per què l'*Ars brevis* de Ramon Llull es va traduir a l'hebreu», *Studia Lulliana* 51, p. 3-23.
6. FRIEDLEIN (2011): Roger Friedlein, *El diàleg en Ramon Llull: l'expressió literària com a estratègia apologetica*, trad. Raül Garrigasait, Barcelona – Palma: Universitat de Barcelona – Universitat de les Illes Balears; «Col·lecció Blaquerna» 8, 412 p.
7. CABRÉ (2011): Miriam Cabré, *Cerverí de Girona: un trobador al servei de Pere el Gran*, Barcelona – Palma: Universitat de Barcelona – Universitat de les Illes Balears; «Col·lecció Blaquerna» 7, p. 422.
8. LLULL (2011 i 2014): Ramon Llull, *Llibre de meravelles. Volum I: llibres I-VII. Volum II: llibres VIII-X.*, ed. Lola Badia, Xavier Bonillo, Eugènia Gisbert, Anna Fernández Clot i Montserrat Lluch, Palma: Patronat Ramon Llull; «Nova Edició de les Obres de Ramon Llull» X i XIII, 275 p. i 341 p.
9. LLULL (2012): Ramon Llull, *Ha-Melacha Ha-Ketzara: A Hebrew Translation of Ramon Llull's Ars brevis*, ed. Harvey Hames, Brepols: Turnhout; «Corpus

- Christianorum, Continuatio Mediaevalis, 247. Raimundi Lulli Opera Latina. Supplementum Lullianum» III, liii + 195 p.
10. LLULL (2012): Ramon Llull, *Hores de nostra dona santa Maria. Desconhort de Nostra Dona*, ed. Simone Sari, Palma: Patronat Ramon Llull; «Nova Edició de les Obres de Ramon Llull» XI, 213 p.
 11. BONNER (2012): Antoni Bonner, *L'Art i la lògica de Ramon Llull. Manual d'ús*, trad. Helena Lamuela, Barcelona – Palma: Universitat de Barcelona – Universitat de les Illes Balears; «Col·lecció Blaquerna» 9, p. xxvi + 373.
 12. D. A. (2012): Diversos autors, *Ramon Llull i el lul·lisme: pensament i llenguaatge. Actes de les jornades en homenatge a J.N. Hillgarth i A. Bonner*, ed. Maria Isabel Ripoll i Margalida Tortella, Palma – Barcelona: Universitat de les Illes Balears – Universitat de Barcelona; «Col·lecció Blaquerna» 10, 406 p.
 13. LLULL (2013): Ramon Llull, *La Disputa des cinq sages*, trad. Patrick Gifreu, Perpinyà: Éditions de la Merci, 208 p.
 14. LLULL (2013): Ramon Llull, *Llibre d'intenció*, ed. Maria Isabel Ripoll Perelló, Palma: Patronat Ramon Llull; «Nova edició de les obres de Ramon Llull» XII, 334 p.
 15. LLULL (2013): Ramon Llull, *Vida de mestre Ramon*, ed. Anthony Bonner, Barcelona: Editorial Barcino; «Biblioteca Barcino» 8, 109 p.
 16. BARCELÓ & ENSENYAT (2014): Maria Barceló i Crespi i Gabriel Ensenyat Pujol, *Clergues il·lustrats. Un cercle humanista a l'entorn de la Seu de Mallorca (1450-1550)*, Palma: Publicacions de la Catedral de Mallorca; «Col·lecció Seu de Mallorca» 6, 204 p.

Ressenyar quatre anys de producció lul·liana (2011-2014) significa haver de fer front a una bibliografia que abraça, en conjunt, prop de quatre-cents títols, entre edicions crítiques i traduccions, monogràfics i estudis específics. Intentarem fer, per tant, una síntesi orientativa a manera de notícia d'aquelles aportacions que poden resultar atractives per a un públic no expert, *a priori*, en l'obra de Ramon Llull.

Un capítol important en la producció d'aquests anys ha estat la traducció de diverses obres al català. Algunes, perquè foren escrites en llatí i Llull no en va preveure la corresponent traducció al català, com és el cas de la *Disputa entre la fe i l'enteniment* (1). D'altres, perquè la versió catalana és molt posterior a la llatina, per tant no controlada per l'autor, com és el cas de la *Vida de mestre Ramon*. En relació amb la primera obra, l'edició bilingüe llatí-català de la *Disputa entre la fe i l'enteniment* continua la línia establerta per l'Obrador Edèndum de fer arribar en català aquelles obres de les quals només existeix la versió llatina. El text s'ha establert, amb algunes modificacions, a partir del ja publicat a les ROL.¹ Amb la introducció i les notes es pretén explicar i resoldre la concepció lul·liana

1. Raimundi Lulli Opera Latina

en el debat entre fe i enteniment, és a dir, la possibilitat de demostrar les veritats de la fe mitjançant raons necessàries, a partir de la demostració *per aequiparantiam*.

Si a la revisió bibliogràfica anterior (*Llengua & Literatura* 2011-2012, 75-78) ens referirem a la versió anglesa de la *Vida coetània* que Anthony Bonner havia bellament preparat en una edició bilingüe llatí/anglès (*A Contemporary Life*, Barcino-Tamesis 2012), cal celebrar l'aparició de la corresponent versió catalana (15), a partir de la versió llatina més antiga d'aquesta obra. La traducció catalana, precisa i desimbolta, acarada amb el text original llatí, permet seguir puntualment el relat biogràfic de mestre Ramon, imprescindible per copsar la magnitud de l'empresa literària que va dur a terme al llarg d'una quarantena d'anys, però sobretot per contextualitzar-la correctament. No ha de resultar estrany, emperò, que la traducció catalana s'hagi fet a partir de l'original llatí: Ramon Llull va dictar aquesta autobiografia als monjos de la cartoixa de Vauvert (París) l'any 1311. La versió catalana més antiga que es conserva actualment és una còpia manuscrita de finals del segle xv, de possible procedència mallorquina, distorsionada en alguns passatges per la intervenció de qui la va elaborar. Acompanyat d'una introducció i d'unes notes clarificadores sobre el context històric, i il·lustrat amb les dotze làmines del *Breviculum* de Karlsruhe, amb el volum que inclou aquesta *Vida de mestre Ramon* s'aconsegueix l'objectiu de la Biblioteca Barcino de fer assequible els textos lul·lians al públic general.

Mestre Ramon sempre va maldar per fer avinent la seva Art a tots els públics possibles, per la qual cosa també va contemplar la traducció de les seves obres a altres variants romàniques, com ocorre amb el *Romanç d'Evast e Blaquerna*, obra de la qual ja en va preveure una versió occitana i que el 2011 va ser traduïda al romanès per Jana Balacciu Matei, prologada per Joan Santanach (2). Des d'aquesta perspectiva, tampoc es pot menystenir la traducció que Rafael Ramis Barceló i Pedro Ramis Serra van fer de l'*Ars juris* a l'*Arte del Derecho* en castellà (3). Així mateix, cal posar en relleu la troballa que va fer Harvey Hames, professor de la Universitat Ben Gurion d'Israel, que va localitzar, estudiar i editar la traducció hebrea de l'*Ars brevis* de 1474, procedent de Senigallia (9). A banda de l'excel·lent edició —que inclou l'edició de la versió hebrea però també la versió llatina a peu de pàgina amb la versió anglesa acarada—, cal tenir present l'anàlisi que en va fer a *Studia Lulliana* (5), en la qual es resumeix de manera concisa i minuciosa el funcionament de l'Art lul·liana, les causes i l'evolució de la traducció de l'*Ars brevis* a l'hebreu i com aquesta obra s'incorporà al misticisme jueu.

Encara en el capítol dedicat a les traduccions, cal fer esment de la nova entrega de Patrick Gifreu, la *Dispute des cinq sages*, aparegut a Perpinyà el 2013, que incrementa així les aportacions de l'autor a la difusió en llengua francesa de l'obra lul·liana (13).

Un altre dels camps fressats durant aquests quatre anys ha estat el de l'edició crítica del corpus lul·lià. En aquest sentit, la col·lecció «Nova Edició de les Obres de Ramon Llull» s'ha vist incrementada amb l'aparició de quatre volums: el *Lli-*

bre de meravelles (dividit en dos volums), a cura de Lola Badia, Xavier Bonillo, Eugènia Gisbert, Anna Fernández Clot i Montserrat Lluch (8); el volum poètic que inclou les *Hores de nostra dona santa Maria* i el *Desconhort de Nostra Dona*, a cura de Simone Sari (10); i el *Llibre d'intenció*, a cura de la sotasignat (14). Com és marca de la casa, es fa la contextualització corresponent de l'obra en qüestió, se n'estudia la tradició transmissora, s'analitzen aquells trets necessaris per entendre cada títol en el conjunt de la producció lul·liana i s'apliquen els criteris filològics fixats per establir-ne l'edició crítica.

És obligada la referència als volums publicats en la Col·lecció Blaquerna, que compta, des de l'any 2001, amb un total de deu volums editats conjuntament per les Universitats de Barcelona i de les Illes Balears. Des de 2011 ençà han aparegut els estudis respectius de Roger Friedlein (6), de Miriam Cabré (7) i d'Anthony Bonner (11), ressenyats a *Llengua i Literatura* 24 (2014) respectivament per J.E. Rubio (p. 227-230), Gabriel Ensenyat (p. 223-226) i Roger Friedlein (p. 231-232). El darrer volum publicat en la col·lecció «Blaquerna» (12) correspon al recull de les ponències i comunicacions presentades en les jornades d'homenatge als lul·listes J.N. Hillgarth i Anthony Bonner, celebrades a Palma el febrer de 2010. És un volum miscel·lani, amb aportacions sobre diferents aspectes del lul·lisme i sobre l'Edat Mitjana. Així, Lola Badia, Joan Santanach i Albert Soler hi perfilaren la producció lul·liana en el context de creixent vernacularització que es produí al llarg del segle XIII, provocat especialment per l'accés dels laics als camps científics, teològics i filosòfics que els eren vedats fins aleshores. El panorama lingüístic fou completat per Elena Pistolessi, que analitzà especialment l'estratègia de Ramon Llull de traduir les obres segons les necessitats específiques de difusió geogràfica. Simone Sari desenvolupà un estudi acurat sobre les estratègies literàries de la rima que mestre Ramon feia servir com a recurs mnemotècnic per tal que l'Art fos apresat. Així mateix, Harvey Hames va tractar-hi sobre el concepte de missió dominicana durant el s. XIII i les relacions amb Llull. Antoni Ignasi Aloma va relacionar els glotònims de la llengua catalana amb el moment de consolidació de la literatura lul·liana i del desenvolupament dels termes per anomenar la llengua. Maria Barceló eixamplà els horitzons quant al lul·lisme mallorquí amb un estudi sobre el canonge i humanista Gregori Genovard i Espanyol. Per la seva banda, Gabriel Ensenyat proposà la hipòtesi que és possible observar indicis subtils de la persistència lul·lística en la Mallorca immediatament posterior a la mort de Llull. Antoni Riera Melis lligà l'argument del *Romanç d'Evast e Blaquerna* amb la carestia frumentària històrica que patí la Mediterrània entre 1276 i 1282, dates, altrament, que es postulen per a la redacció de la novel·la lul·liana. Rosa Planas versà sobre el certamen poètic de 1502 i Àlvar Maduell tractà sobre la traducció errònia d'un vers, atribuït llegendàriament a Duns Scott, que féu el poeta de Folguerols i la consegüent relació amb el dogma de la Immaculada Concepció en Llull i en Verdaguer mateix. Les qüestions jurídiques i antropològiques en matèria lul·liana foren tractades pels especialistes en el tema, amb sengles articles de Guillem Alexandre Amengual per una banda i, per l'altra, de Pedro Ramis i Ra-

fael Ramis Barceló. La part estrictament filosòfica fou tractada amb les aportacions de Robert Hughes, Antoni Bordoy i José M. Sevilla.

En l'apartat sobre estudis monogràfics, cal destacar especialment *Ramon Llull: From the Ars Magna to Artificial Intelligence* (4), un conjunt també d'aportacions diferents que fan avançar i clarifiquen tots aquells temes indispensables per entendre els mecanismes de l'Art lul·liana, la difusió posterior i la recepció en la història moderna i contemporània, que ha permès la creació del mite que Llull fos considerat com un dels «inventors» de la moderna informàtica.

Per acabar aquest esbós global sobre els avenços en matèria lul·lista, farem esment a la proposta sobre l'humanisme illenc: amb les dades arrellegades al llarg de tres dècades d'investigació sobre l'humanisme a les Illes Balears, Maria Barceló i Gabriel Ensenyat (Universitat de les Illes Balears) bastiren un complex cercle humanista i lul·lista que tenia com a centre neuràlgic la Catedral de Mallorca (16). Sens dubte, l'aportació rellevant al camp del lul·lisme va ser la nòmina de canonges i de clergues que es relacionaven bé per la possessió de manuscrits lul·lians o bé per l'estudi de l'obra lul·liana.

Ramon Llull és un dels autors clàssics catalans que generen un major nombre d'estudis i edicions, cosa que en garanteix la pervivència, com ho demostren la munió de títols acumulats en quatre anys i dels quals només n'hem fet un breu tast.

Això era i no era

JOAN BORJA I SANZ

Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana

joan.borja@ua.es

1. ORIOL, Carme i SAMPER, Emili (ed.): *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*, Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 2013.
2. PUJOL, Josep Maria: *Three Selected papers on Catalan Folklore*, Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 2013.

En un cèlebre aforisme, entre existencialista i irònic, Joan Fuster advertia: «La meua posteritat serà de paper». I no li faltava raó: en ple segle XXI les idees, les erudicions i les reflexions de Joan Fuster continuen vives i vigents en els llibres, els articles, les cartes i els textos inèdits que va lligar i llegar. Això és el que s'esdevé amb els pensadors brillants i lúcids, rigorosos, clarividents i racionals: que tendeixen a perdurar en una posteritat feta de papers i paraules.

Aquest és, precisament, el cas que ens ocupa: el del professor Josep Maria Pujol, pare de l'etnopoètica catalana contemporània. Conjuntament amb